

Hugo Radice(ed). **International Firms and Modern Imperialism.**

Penguin : 1975. 264 s.

Hugo Radice'in derlediği bu kitabın amacı çok uluslu şirketlerin analitik bir biçimde incelenmesidir. Radice bu amacın ancak emperyalizm kuramı çerçevesinde gerçekleşebileceğini öne sürmektedir. Ayrıca, yazara göre, "uluslararası şirketler" terimi, sermayenin uluslararası niteliğini belirtmesi bakımından birden çok ulusa ait olan sermaye anlamına gelebilen "çok uluslu şirketler" terimine tercih edilmelidir.

Radice, "emperyalizmi" kapitalizmin uluslararası pazara dönük genişlemesi ile monopolcü özelliğini bir arada bulunduran olgu olarak tanımlamaktadır. Yazar, çok uluslu şirketler konusundaki farklı yaklaşımları kısaca özetledikten sonra kendi yaklaşımını açıklamaktadır. Marxist yöntemi benimsediğini belirten yazar söz konusu kuramın özelliklerini şöyle sıralamaktadır : "Marxist yaklaşım aşağıdaki özellikleri bakımından dünya kapitalizminin çelişkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır : kapitalizmin, çağdışı siyasal ve sosyal yapıyı yıkarak üretim araçlarını geliştirici yönü olan ilerici yanının; ulusal-devletle sermaye arasındaki basit sürtüşmeden çok, uzlaşması olanaksız çelişkilerin; gerek devletin gerek sermayenin sınıfsal niteliğinin; ve sosyalizmin başarısı açısından uluslararası işçi sınıfı hareketinin tek çözüm olduğunun belirtilmesi."

Az gelişmişlik kavramına da değinen Radice, bunun dünya ekonomisindeki eğilimlere bağlı olduğunu belirtmektedir. Bundan sonra, yazar, uluslararası şirketlerin, emperyalizmin temel kuramsal biçimi olduğunu ileri sürerek "uluslararası sosyalist mücadele" açısından konunun gerek kuramsal gerekse somut biçimde derinliğine incelenmesinin önemi ve gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Bukharin'den hareket eden yazar emperyalist mekanizmanın dünya ekonomisindeki sermaye birikiminden oluştuğunu öne sürmektedir. Sermaye birikimi ise, üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı iş bölümü, sermaye hareketleri ve malların pazarda değişimi gibi üç sürecin bütünüdür (Giriş : 9-19).

Radice, kitapta yer alan parçaları dört ana konu etrafında sunmaktadır. Nikolai Bukharin'in **Imperialism and World Economy** (Merlin Press, 1972) adlı eserinden alınan, ulusal ve uluslararası ekono-

mi arasındaki ilişkilerle başlayan makaleler, Salvador Allende'nin 4 Aralık 1972'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Şili'nin karşısında dikilen emperyalizm engelini açıkladığı konuşmadan alınan parçalar, ve buna bağlı olarak, Allende'nin devrilmesinden kısa bir süre sonra engellerin ortadan kalkmaya başladığını bildiren bir gazete makalesiyle (Terri Shaw, the Washington Post ve the Guardian, 2 Kasım 1973) bitmektedir.

Birinci Bölüm genel konuları kapsamaktadır. Stephen Hymer (s. 37-62) kapitalizmin başlangıcından beri şirketlerin yapısında ve faaliyetlerinde görülen gelişmeleri çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasına kadar getirdikten başka bundan sonra ne olabilir sorusuna cevap aramaktadır. Hymer, çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ülkeleri birer şube durumuna dönüştüreceğini, ve hükümetlerin uluslararası planlama çabalarıyla şirketlerin uluslararası planlama girişimlerinin çelişkilerinin yaratacağı bunalımlar üzerinde durmaktadır. Christian Palloix (s. 63-88) çok uluslu şirketlerin yeni bir olgu olmadığını, XIX. Yüzyılda ham madde ve tarım ürünlerinin değer artışlarına bağlı olarak ortaya çıkmalarına karşın günümüzde büyük çapta meta üretimine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Palloix emperyalizmin bugün artık mali sermayenin egemenliğinden çok mali sermaye, üretim sermayesi ve meta sermayesi üçlüsünün uluslararası plandaki kaşılıklı etkileşimi çerçevesinde tartışılması gerektiğine işaret etmekte, ayrıca bu süreçte sosyal sermayenin (üretimin sosyalleştirilmesinin) önemi üzerinde durmaktadır. Györgi Ádám (s. 89-103) ise çok uluslu şirketler ve dünya çapındaki kaynakların paylaşılması sorunu konusunu işlemektedir. Ádám, işçi ücretlerindeki farklılıklara bağlı olarak, çok uluslu şirketlerin, düşük işçi ücretleri ile yüksek maliyetli üretimin bedelini düşürmeyi amaçlayan bir strateji üzerinde durduklarını ileri sürmekte, bunun iktikarsızlık, bağımlılık ve bağlantıların yetersizliği gibi nedenlere bağlı olarak uzun dönemde üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarını çözemeyeceğini iddia etmektedir.

İkinci Bölüm sermaye ile devletin uluslararası plandaki rolleri konusundadır. İlk makalede Robin Murray (s. 107-134) ulusal kapitalizmin gelişmesinde devletin önemli bir düzenleyici rolü olduğunu, sermayenin uluslararası düzeyde faaliyet göstermeye başlamasıyla birlikte ulusal sınırlarla çevrelenmiş devletlerin güçlerinin uluslararası sermayeyi desteklemeye yetmeyeceği, dolayısıyla kapitalizmin bir bunalımla karşılaşacağını öne sürmektedir. Bill Warren (s. 135-140) ise söz konusu görüşü eleştirerek ulusal devletlerin belli konularda bilinçli bir biçimde işbirliği yapabileceklerini, örneğin Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) nun kurulması, ve ayrıca devletin ekonomik

faaliyetlerinin tarihi gelişiminde görülen yoğunlaşma açısından elde ettiği ekonomik güce bağlı olarak sayısı zaten sınırlı olan çok uluslu şirketleri etkin bir biçimde kontrol edebileceği olasılığını işlemektedir.

Kitabın Üçüncü Bölümünde Ernest Mandel (s. 143-157) AET'nin geleceğinin hızlanan teknolojik yenilik ve yoğunlaşan uluslararası rekabet gibi iki olguya bağlı olduğunu iddia etmekte, bu çerçevede ortaya çıkacak AET işvereni ile AET işçi sınıfı arasındaki mücadele açısından uluslararası sosyalizmin başarı kazanabileceği olasılığı üzerinde durmaktadır. Bob Rowthorn (s. 158-180) uluslararası sermaye grupları arasında belirecek rekabet konusuna eğilmekte, Amerikan, Avrupa ve Japon sermayesi arasında ortaya çıkacak kıyasıya rekabetin söz konusu ülkeleri belki çözümü işçi sınıfının yaşama düzeyini düşürmeye iteceğini ve uluslararası kapitalizmin çöküşünü hazırlayacağını iddia etmektedir.

Dördüncü Bölümün ilk makalesinde Constantine Vaitsios (s. 183-214) Latin Amerika ülkelerini inceleyerek çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ülkelere sattığı teknolojinin bağımlılık sürecini ortaya çıkardığını, özellikle ithal edilen teknolojiyle üretilen mallarla ilgili ihrac yasakları ve ihrac sınırlamaları getirdiğini ortaya koyuyor. İkinci makede ise John Roberts ve Jacques Perrin (s. 225-229) Hindistan örneği üzerinde çok uluslu şirketlerin sağladığı mühendislik danışma hizmetlerinin teknolojik bağımlılığı da birlikte getirdiğini ileri sürmektedirler.

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekir. Radice, derlediği kitap aracılığıyla uluslararası şirketler konusunda okuyucuya belgelere dayanan yeni yorumlar sunmaktadır. Ancak kitabın bütününe hakim olan yaklaşım ortaya cevapsız kalan iki soru çıkarmaktadır : (1) Uluslararası kapitalizm kendi iç çelişkilerine bağlı olarak çökecek bile olsa bunun için gerekli olan zaman süresi önemsiz midir? (2) kapitalizm, dolayısıyla kapitalist devletlerin özellikle sosyalist ve az gelişmiş ülkelere karşı uyguladıkları stratejide sanıldığı kadar bilinçsiz ve kendi aralarında kıyasıya rekabet halinde olmaları ne dereceye kadar geçerlidir?

Bu soruların cevabı Radice'in kitabın giriş bölümünde belirttiği amacına bağlı olarak önemlidir. Radice emperyalizm olgusunun "uluslararası sosyalist mücadele" açısından özel bir önem taşıdığını öne sürmektedir. Eğer söz konusu olan amaç uluslararası sosyalist mücadele ise, uluslararası firmaların bu süreçteki yeri nedir?

Uluslararası sosyalist mücadelenin başarısı için ne gibi politikalar önerilebilir? Uluslararası sosyalist mücadelenin siyasal bir sorun olduğu, iktisat kavramlarıyla dünya kapitalizminin kanunlarının doğal çelişkilerinin saptanması ve sonra da gelişmelerin sonuçlarının beklenmesiyle gerçekleşmeyeceği unutuluyor sanki. Aslında öyle değil tabii. Bu bir yaklaşım sorunu. Kapitalizmi iç çelişkilerinin çökerteceği belki ulusal sermaye grupları arasında belirecek rekabetin kapitalizmin sonunu hazırlayacağı varsayımı ister istemez bu sonucu verir. Bu bakımdan okuyucu bu sorunların cevabını bu kitabın çerçevesinde bulamayacaktır.

Kitabı yukardaki bu eksikliklerine rağmen devlet, devletin ekonomiye müdahalesi, az gelişmişlik ve emperyalizm gibi konulara ilgi duyanların okumasında yarar olduğu muhakkaktır.

Kemali Saybaşılı
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Ankara